

Zelenková, Anna

Slovakistika v Slovanskom ústave v medzivojnovom období

In: *Brněnská slovakistika a česko-slovenské vztahy*. Pospíšil, Ivo (editor). Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1998, pp. 86-93

ISBN 80-210-1742-2

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/133235>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

SLOVAKISTIKA V SLOVANSKOM ÚSTAVE V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ

Anna Zelenková (Praha)

Romantické začiatky českej (literárnovednej) slovakistiky časovo spadajú do 80–90-tych rokov minulého storočia a do roku 1914 sú späté najmä s menami J. Vlčka, R. Pokorného, J. Káala, F. Frýdeckého, J. Menšíka atď. Predpokladom konštituovania slovakistiky ako vedného odboru, ktorý sa rozvíjal mimo slovenského územia bádatelmi inej národnosti, sa stal profesionálne motivovaný záujem o slovenskú literatúru a s ním spojený proces špecializácie v rámci národných filológií, teda aj oddelenia literatúry od jazykovedných disciplín.¹ S vytvorením Československa ustupuje romantický pátos českej slovakistiky do úzadia a zvedčenie odboru sa prejavuje najmä v celkovej inštitucionalizácii bádania, v snahe oprieť predmety a metódy výskumu o pevný organizačný základ.

Potreba rozvíjania vedeckých a hospodárskych stykov v rámci slovanských krajín a nutnosť ich konfrontácie s neslovanským svetom sa premietla do založenia Slovanského ústavu, ktorý bol vytvorený zvláštnym zákonom z 25. januára 1922, pričom svoju činnosť zahájil až v roku 1928.² Už v prvom paragrafe tohto

¹ Porov. V. Forst: Romantické počátky české literární slovakistiky. In: V. F.: Živé návraty. Praha 1989, s. 42–49.

² Náš príspevok si nekladie za cieľ teoreticky i tematicky vymedziť a analyzovať koncepciu medzivojnovnej slovakistiky, je skôr komentovaným prehľadom edičných a inštitucionálnych aktivít Slovanského ústavu, ktoré sú späté so štúdiom Slovenska. Faktograficky vychádzame zo štúdia archívnych prameňov uložených v obnovenom Slovanskom ústave v Prahe. Predovšetkým čerpáme z tzv. Ročienek Slovanského ústavu, sv. I.–III. v rokoch 1928–1946, ktoré vychádzali nákladom Slovanského ústavu v Prahe. Časopis Slavia v 90-tych rokoch tiež uverejnil niekoľko dôležitých statí k dejinám Slovanského ústavu: S. Wollman: Lubor Niederle, zakladateľ Slovanského ústavu, Slavia 64, 1995, č. 3, s. 221–231. S. Wollman: Grausova likvidační komise a osudy Slovanského ústavu, ibidem, č. 4, s. 349–356. A. Mišková: Slovanský ústav v ČSAV v letech 1952–63 (od reorganizace k likvidaci),

zákona, kde sa vymedzovala úloha Slovanského ústavu ako centrálnej domácej inštitúcie a medzinárodnej inštitúcie pre poznávanie slovanských reálií so sídlom v Prahe, bola menovite uvedená dôležitosť vedeckého a hospodárskeho skúmania Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Na tomto zameraní záležalo najmä prezidentovi T. G. Masarykovi, ktorý Slovanský ústav finančne zabezpečil svojim jubilejným fondom nazbieraným k jeho 70-tym narodeninám v roku 1921. Značná časť tohto fondu — išlo o čiastku asi 2 milióny korún — bola určená práve pre štúdium Slovenska a Podkarpatskej Rusi.³ V pozadí tohto záujmu boli čisto praktické, ekonomické dôvody — prvá svetová vojna prerušila tradičné vzťahy medzi slovanskými krajinami, ktoré vzhľadom ku geografickej polohe Československa boli popredným odbytiskom domáceho priemyslu a dôležitými dodávateľmi potravín a priemyselných surovín. V prípade Slovenska a Podkarpatskej Rusi išlo o postupné zjednocovanie hospodárskych pomerov, o kultúrne a vedecké zblížovanie a tiež o prehĺbenie vzájomnej informovanosti. Túto úlohu zdôraznil vo svojom prejave na prvom valnom zhromaždení Slovanského ústavu v januári 1928 minister školstva a národnej osvety M. Hodža, ktorý požadoval vedecké prepracovanie integračnej tendencie slovanských krajín, vyúsťujúcej do vyššieho stupňa kultúrnej a hospodárskej súčinnosti, to je však nutné najprv realizovať „ve své vlastní státní domácnosti“⁴, teda medzi Čechmi a Slovákmi.

Slovanský ústav sa síce organizačne rozdelil na sekciu kultúrnu a hospodársku, tie však spájali spoločné úlohy — vedecká publikačná činnosť, príprava a výchova odborníkov v oblasti praktického jazyka a reálií, zriadenie centrálnej čítárne a knižnice a najmä založenie tzv. kategórie „činných členov“, tzn. od-

Slavia 62, 1993, č. 2, s. 157–174. J. Bečka: Slovanský ústav a pokusy o likvidaci slavistiky, Slavia 64, 1995, č. 4, s. 357–369. S. Wollman: Pronásledování slavistů v Sovětském svazu a Slovanský ústav v Praze, Slavia 66, 1997, č. 1, s. 1–20.

³ Prejav L. Niederleho na prvom valnom zhromaždení Slovanského ústavu 22. 1. 1928 (prepis stenografického záznamu) je publikovaný v Ročenke Slovanského ústavu I. Za rok 1928, s. 17–24. O vzťahu L. Niederleho a T. G. Masaryka informuje monografická štúdia V. Podaného: Z korespondence Lubora Niederleho s T. G. Masarykem, Praha 1994 (nákladom Slovanského ústavu a vydavateľstva Euroslavica).

⁴ Ročenka Slovanského ústavu I. Za rok 1928, Praha 1929, s. 16.

borníkov ochotných spolupracovať so Slovanským ústavom na báze dobrovoľnosti. Špeciálnou úlohou prvej sekcie sa malo stať zriadenie zvláštného Ústavu pre vedecké skúmanie Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Oficiálny názov bol neskôr (od konca roku 1928) na návrh prvého predsedu L. Niederleho zmenený na Sbor pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi. Tento Sbor mal charakter verejnej inštitúcie pri Slovanskom ústave a bol tvorený vlastným predsedníctvom a rozpočtovým hospodárením s autonómnym pracovným programom, zostával však integrálnou súčasťou Slovanského ústavu, ktorému bol kompetenčne podriadený. Sbor mal celkovo 40 členov, z toho 15 bolo riadnych členov Slovanského ústavu a 25 členov činných a dopisovateľov. Hlavnou úlohou Sboru bola organizácia kultúrnych a vedeckých aktivít, ktoré sa týkali Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Z týchto dôvodov mal spolupracovať s Maticou slovenskou v Martine a Šafárikovou učenou spoločnosťou v Bratislave, eventuálne tieto spolky finančne podporovať. Počítalo sa s vytvorením širokého okruhu slovakistov, ktorí mali vypracovať konkrétne programy pre jednotlivé vedné odbory, s tým súviselo pridelenie cestovných štipendií, usporadúvanie popularizačných prednášok a najmä podpora vedeckej činnosti formou monografických publikácií, zborníkov a časopiseckých periodík.

Predsedom Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi sa stal biskup Msgr. M. Blaha (1869–1943), od roku 1925 predseda Matice slovenskej, ktorý bol do funkcie predsedu Sboru navrhnutý priamo T. G. Masarykom za svoje politické zásluhy pri mierovej konferencii v Paríži 1919. Blaha bol najskôr horlivým stúpencom československej štátnej jednoty, jeho iniciatíva pri založení Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a verejne deklarovaná podpora jej ideológie sa však do vedenia Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi zásadnejším spôsobom nepremietla. Dôležité bolo, že v jeho osobe došlo k personálnemu a organizačnému prepojeniu Slovanského ústavu a Matice slovenskej. Prvým podpredsedom Sboru sa stal literárny historik J. Vlček (1860–1930), ktorý bol od roku 1908 riadnym profesorom dejín československej literatúry na Karlovej univerzite v Prahe, kde bol aj riaditeľom slovenského literárnohistorického oddelenia v seminári pre slovanskú filológiu Karlovej univerzity. Zároveň pôsobil aj ako správca Matice slovenskej v Martine. Jeho edičná a pedagogická činnosť (napr. redigovanie Zborníka Mati-

ce slovenskej pre jazykospyt, národopis a literárnu históriu v rokoch 1922–1929) sa na pôde Slovanského ústavu však nestačila rozvinúť v dôsledku jeho náhleho úmrtia v roku 1930. Funkciu podpredsedu potom prevzal člen poslaneckej snemovne a minister školstva a národnej osvety A. Štefánek (1877–1964). Ako druhý podpredseda pôsobil ruský emigrant a slavista V. Francev (1867–1942), jednatelom sa stal profesor národopisu na Univerzite Komenského v Bratislave K. Chotek (1881–1961). Kriadnym členom prvej sekcie, ktorí boli menovaní priamo T. G. Masarykom, patrili napr. slavista J. Horák, antropogeograf V. Dvorský, antropológ J. Matiegka, prvý predseda Slovanského ústavu archeológ J. Niederle, folklorista J. Polívka, poslanec A. Štefánek, slavista M. Weingart, filológ J. Zubatý, literárny historik A. Pražák a Ď. (z činných členov to boli napr. hungarista a literárny historik P. Bujnák, archeológ J. Eisner, historik V. Chaloupecký, architekt D. Jurkovič, literárny historik Š. Krčméry, muzikológ D. Orel, historik D. Rapant, spisovateľ a literárny publicista J. Škultéty a Ď.). Zatiaľ čo v prvej sekcii pôsobili väčšinou univerzitní profesori humanitných odborov — dbalo sa tu na vyváženosť českej a slovenskej národnosti — v druhej, hospodárskej sekcii boli zastúpení štátni úradníci, advokáti, bankári a továrnici (napr. T. Baťa). Zloženie členov v obidvoch sekciiach sa postupne menilo a dopĺňalo — napr. o komparatistu F. Wollmana, poslanca M. Ivanka atď.

Zo stručného prehľadu správ publikovaných v periodických Ročenkách vyplýva, že Slovanský ústav a na jeho pôde pracujúci Sbor pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi sa stal vďaka podpore L. Niederleho centrom najmä filologickej (ale aj nefilologickej) slovakistiky v širokom slova zmysle. Prispela k tomu aj možnosť publikačne participovať na medzinárodne uznávanom periodiku *Slavia*, časopise pre slovanskú filológiu, ktorý bol financovaný ministerstvom školstva a národnej osvety a organizačne včlenený do Slovanského ústavu. Personálne prepojenie redakcie časopisu v osobe prvého šéfredaktora *Slavie* a zároveň druhého predsedu Slovanského ústavu M. Murka umožňovalo pravidelne uverejňovať na stránkach *Slavie* články a referáty, ktoré sa týkali slovanskej filológie.⁵ Sbor tiež každoročne udeľo-

⁵ Porov. M. Murko: *Paměti*. Praha 1949, s. 174–178, s. 200–215. (Murko tu spomína svoj podiel na založení filologického časopisu *Slavia* a tiež funkciu

val štipendiá a finančné podpory najrôznejším projektom dialektologickým, folkloristickým, archeologickým, ale aj botanickým a geologickým, pričom zároveň zabezpečoval publikovanie týchto výskumov. Viacero týchto projektov pokračovalo aj po zániku Sboru v roku 1945 (kedy Košický vládny program zakotvil územnú stratu Podkarpatskej Rusi, a tým došlo k reorganizácii Sboru a de facto k jeho likvidácii) v inej forme a niektoré akcie sa realizovali až v nedávnej dobe, napr. zberateľská akcia členov brnenského a bratislavského univerzitného seminára F. Wollmana, ktorí študovali slovenskú ľudovú prózu v teréne. Výťažok tohto grandiózneho bádatelského projektu z rokov 1928–1947 obsahuje zápisy takmer 7 tisíc povestí, rozprávok, ľudových poviedok a pod., ktoré spoločne s Polívkovým Súpisom slovenských rozprávok mali vytvoriť základnú bibliografickú a interpretačnú bázu pre výskum slovanského prozaického folklóru.⁶ Podobne z iniciatívy A. Pražáka Sbor financoval aj činnosť historického seminára Univerzity Komenského v Bratislave, ktorý pod vedením historika V. Chaloupeckého realizoval výskum slovenských archívov — išlo najmä o systemizáciu fondov a ich fotografovanie — a tiež zabezpečoval najdôležitejšie diplomatické listiny, ktoré sa týkali Slovenska, uložené o.i. v štátnom archíve v Pešti.

Hlavným publikačným projektom, ktorý by komplexne zhrnul výsledky vedeckého skúmania Slovenska, sa mala stať na návrh historika V. Chaloupeckého a geografa K. Chotka Slovenská encyklopédia, ktorá vychádzala z vedeckých kompendií viacerých odborov, za ktorými stáli garanti zo Slovanského ústavu. Kompozičné rozčlenenie encyklopédie malo obsiahnuť najdôležitejšie odbory: I. Geologie a zeměpis — F. Štůla, II. Příroda — K. Domin, III. Prehistorie a historie — V. Chaloupecký a J. Eisner, IV. Jazyk spisovný a dialektologie — M. Weingart a V. Váž-

predsedu v Slovanskom ústave. Ďalej porov. J. Horák: Naše kulturní úkoly v Slovanstvu. In: J. H.: Z dějin literatur slovanských. Praha 1948, s. 32–75).

6 A. Satke: Slovenské ľudové rozprávky. Slavia 64, 1995, č. 1–2, s. 157–160. S. Wollman: In margine sbírky slovenských prozaických tradic. Ibidem, č. 3, s. 327–328. Z tzv. „wollmanovských zberov“ bolo realizovaných niekoľko publikácií: M. Kosová: Horehronie. Bratislava 1988. Slovenské ľudové rozprávky I. Výber zápisov z rokov 1928–1947. Red. B. Filová a V. Gašpariková, Bratislava 1993. V. Gašpariková: Katalóg slovenskej ľudovej prózy (Catalogue of Slovak Folk Prose). I., II. zv. Bratislava 1991, 1992. Pripravené k XI. Medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave 1993.

ný, V. Dějiny literatury — A. Pražák a VI. Národopis a antropologie — K. Chotek. Encyklopédia mala byť doplnená aj o národohospodárske časti, počítalo sa tiež s cudzojazyčným (anglickým) informatívnym kompendiom s ilustračnými prílohami pre zahraničie pod názvom Malá encyklopedie — tá mala navyiac obsahovať aj výklad o hudbe (D. Orel), výtvarnom umení (V. Mencl) a sociológiu (A. Štefánek). Encyklopédia sa však v medzivojnovom období z finančných a čisto praktických dôvodov nerealizovala, boli vydané iba niektoré monografické štúdie prevažne z oblasti slovenského národopisu (K. Chotek), jazyka (V. Vážný) a literatúry (A. Pražák).

V roku 1930 bola založená edičná séria Knihovna Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi, v ktorej vyšlo do konca roku 1938 celkovo 11 zväzkov. Aj keď tematicky prevažovala problematika Podkarpatskej Rusi, Slovenska sa týkali zásadné práce K. Domina Piešťanská květena (1931, 3. zväzok), A. Pražáka Literární Slovensko (1932, 4. zväzok), etnografa J. Húska Hranice mezi zemí moravskoslezskou a Slovenskem (1932, 5. zväzok) a ďalej drobné monografické štúdie, ktoré vznikali s finančnou podporou Slovanského ústavu a boli publikované v tzv. Zprávách Sboru. Od roku 1938 bola na návrh jedateľa Sboru K. Chotka zahájená nová publikačná séria Slovensko a Podkarpatská Rus. Sbíрка příruček z věd duchovních a přírodních. Ako prvý zväzok tu vyšla Geologie Slovenska od D. Andrusova (1938), ďalej sa počítalo s titulmi Mineralogie Slovenska od F. Slavíka, z humanitných odborov práca A. Pražáka Dějiny slovenské literatury.⁷ Vedľa tejto edičnej „slovenskej“ série vydával Slovanský ústav zbierku Slovanského ústavu (Bibliothèque), ktorú zahájil v septembri 1929 prvým zväzkom, súborným kritickým vydaním J. Kollára: Rozpravy o slovanské vzájemnosti, ktoré usporiadal M. Weingart.⁸ Ten ako hlavný vydavateľ

⁷ Nakoniec vyšlo pod názvom F. Slavík: Nerastopis a ložiska užitočných minerálů, Praha 1939, A. Pražák: Dějiny slovenské literatury, Praha 1952.

⁸ Slovanský ústav vydával celkovo štyri pravidelné edičné série: 1. Rukověti Slovanského ústavu (Manuels), 2. Práce Slovanského ústavu (Travaux), 3. Přednášky Slovanského ústavu (Conférences) a 4. Knihovna Slovanského ústavu (Bibliothèque), ktoré mali v kritickej úprave pretlačiť základné diela zo slovanských literatúr so zreteľom k ich charakteristickému myšlienkovému a estetickému vývoju.

v úvode konštatoval: „Nové vydání Kollárovy vzájemnosti je tedy přímo povinností. A pro pražský Slovanský ústav je čestným úkolem. Program činnosti Slovanského ústavu, jak je dán jeho stanovami [...] není vlastně nic jiného, nežli zpracování Kollárova programu vzájemnosti v duchu potřeb nynější doby. Slovanský ústav tedy nemohl zahájit svou „Knihovnu“ nejméně významnějších spisů slovanských vhodněji nežli Kollárovou „Vzájemností“, aby tak ukázal, že vědomě navazuje na velký ideový odkaz Kollárův.“⁹

Ak vydanie Kollárových rozpráv o vzájomnosti a analýza jeho filozofických myšlienok stálo u zrodu Slovanského ústavu a jeho bádateľského zamerania, potom rozsiahlou kultúrnou a politickou akciou, ktorá sa konala pod patronátom Sboru a celého Slovanského ústavu, sa stala v roku 1936 oslava stého výročia vydania Kollárovej Vzájemnosti v Hronke 1836 (v roku 1937 nasledovala analogická akcia k stému výročiu úmrtia A. S. Puškina). Slávnosť mala celoštátny charakter a konala sa za prítomnosti prezidenta E. Beneša, premiéra M. Hodžu a oficiálnych zástupcov slovanských krajín. Manifestačná demonštrácia Prahy ako prirodzeného centra slovanského sveta rezonovala aj s programom Pražského lingvistického krúžku, ktorého niektorí členovia (F. Wollman, P. Bogatyrev a M. Weingart) zastávali funkcie aj v Sbere pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi. V spolupráci s Literárněhistorickou společností československou, založenou v roku 1935, vyšiel zborník Slovanská vzájemnost 1836–1936 (Praha 1938) pod redakciou slavistu J. Horáka, v ktorom medzinárodný kolektív autorov analyzoval genézu, štruktúru a recepčný ohlas Kollárovej idey v jednotlivých slovanských literatúrach.

V tomto príspevku si nerobíme nárok na hlbšie kritické a objektívne hodnotenie medzivojnovnej slovakistiky (a to najmä literárnovednej) v Slovanskom ústave, ide skôr o komentovaný a výberový prehľad jednotlivých aktivít. Vedúcou osobnosťou literárnovednej slovakistiky bol A. Pražák, ktorý po smrti J. Vlčka v roku 1930 patril spolu s M. Murkom k reprezentatívnym osobnostiam literárnohistorického skúmania Slovanského ústavu a v rokoch 1935 — 1952 bol jeho tretím predsedom. Aj

⁹ M. Weingart: Úvod vydavatelův. In: Jan Kollár: Rozpravy o slovanské vzájemnosti, Praha 1929, s. V.

keď bol A. Pražák v duchu masarykovskej koncepcie zástancom jednotnej „československej“ literatúry a oficiálnym predstaviteľom štátotvornej literárnej historiografie, nedá sa nevidieť jeho prínos heuristický, organizačný a pedagogický, ktorý konkrétnou podporou a propagáciami projektov, zaoberajúcimi sa Slovenskom, vytváral v bádateľskom spektre prvej republiky zo Slovanského ústavu prirodzené centrum slovakistiky, a to nielen českej. Ak aj Sbor pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi stratil svoje právne opodstatnenie najmä pričlenením západnej Ukrajiny k ZSSR,¹⁰ zostali tu jednotlivé projekty a monografie, kolektívne práce vedcov, ich tvoriteľská bádateľská činnosť, na ktorú sa v novej podobe usiluje nadviazať Literárňevědné oddělení Slovanského ústavu, zahrňajúce aj slovakistickú problematiku. Zároveň tu pretrval vedecký záujem o Slovensko ako integrálnu súčasť spoločného duchovného priestoru, v ktorom komplementarita „českého“ a „slovenského“ tvoria jeho myšlienkový základ.

¹⁰ V Ročenke Slovanského ústavu v Prahe, sv. XII. Za léta 1939–1946, Praha 1947 sa objavuje nová organizácia Slovanského ústavu vrátane založenia nových komisií, medzi ktorými už chýba akákoľvek zmienka o Slovensku a Podkarpatskej Rusi.